

آیا می‌دانید بانک‌ها چه فعالیت‌هایی انجام می‌دهند؟

پیدایش بانک

با رونق گرفتن تجارت در اروپا در قرون شانزدهم و هفدهم در مراکز مهم تجاری مانند آمستردام و لندن، مؤسسات بازرگانی و مالی روی کار آمدند که کار اصلی آنها حفظ و تأمین امنیت پول تجار بود. این مؤسسات در مقابل ارائه خدمات مالی، حق الزحمه‌ای دریافت می‌کردند. به تدریج دامنه فعالیت این گونه مؤسسات گسترش یافت؛ تا جایی که با نقل و انتقال پول از شهری به شهر دیگر به آسان کردن فعالیت‌های تجاری پرداختند. اعتبار این مؤسسات از آن جهت بود که مؤسسان آنها بازرگانان معروف، ثروتمند و مورد اعتماد مردم بودند.

با گسترش تجارت و افزایش تعداد مراجعان، مقدار پول موجود در صندوق این گونه مؤسسات افزایش یافت. مدیران این مؤسسات با گذشت زمان متوجه دو نکته مهم شدند: اول اینکه در هیچ زمانی سپرده‌گذاران تمامی پول خود را از صندوق مؤسسه خارج نمی‌کنند و به همین سبب، تنها درصدی از کل موجودی برای پاسخ‌گویی به صاحبان سپرده کافی است. نکته دیگر این که هم‌زمان با مراجعه تعدادی از افراد به مؤسسه برای دریافت پول

خود، عده‌ای نیز برای واریز کردن پول به حسابشان مراجعه می‌کنند و در نتیجه، هیچ‌گاه موجودی صندوق به صفر نمی‌رسد. این دو مسئله، مدیران را به این فکر واداشت که پول‌های راكد در صندوق را به‌کارگیرند.

از آنجا که غالباً تعدادی از تجار برای گسترش فعالیت‌های تجاری خود به پول نیاز داشتند و حاضر بودند در مقابل پول دریافتی، مبالغی اضافی پرداخت کنند، مدیران این‌گونه مؤسسات مالی (بانک‌ها) از این موقعیت استفاده کردند؛ آنها پول‌های راكد را به تجار متقاضی وام می‌دادند و در مقابل، مبالغی اضافه بر وام دریافت می‌کردند. به این ترتیب، آنان علاوه بر مبالغی که در ازای نگهداری پول افراد دریافت می‌کردند، مبالغی اضافی را نیز بابت وام از وام‌گیرندگان درخواست می‌نمودند. این پول اضافی بهره نام داشت. چون بهره دریافتی بابت وام مبالغ قابل توجهی بود، از این‌رو مدیران بانک‌ها سپرده‌گذاران را به سپرده‌گذاری هرچه بیشتر تشویق می‌کردند. با این شرط که نه تنها بابت نگهداری پول‌های آنها وجهی دریافت نکنند بلکه بخشی از بهره وام‌های دریافتی را نیز به صاحبان سپرده‌ها بدهند.

از آن پس، این‌گونه مؤسسات یا بانک‌ها علاوه بر خدمات نقل و انتقال و محافظت از پول به اعطای وام و تأمین اعتبار نیز پرداختند. این فعالیت بانک که تاکنون نیز ادامه دارد، در سطح فعالیت‌های اقتصادی جامعه تأثیر زیادی گذاشته است. به طوری که بسیاری از افراد و مؤسسه‌ها با دریافت وام از بانک‌ها طرح‌ها و فعالیت‌های اقتصادی موردنظر خود را به‌آسانی به اجرا درمی‌آورند.

اعتبار

افراد و مؤسسات برای انجام دادن فعالیت‌ها یا تکمیل پروژه‌های اقتصادی خود به پول نیاز دارند و برای تأمین پول موردنیاز خود به بانک مراجعه می‌کنند. بانک پس از بررسی درخواست متقاضی، در صورتی که فعالیت او مطابق با شرایط بانک باشد و هم‌چنین بانک از توانایی فرد برای بازپرداخت بدهی خود اطمینان یابد، مبلغ وام را طی اسنادی به

او پرداخت می‌کند. به این ترتیب، فرد متناسب با مبلغ وام نزد بانک اعتبار کسب می‌کند و باید بدهی خود را در زمان سررسید قید شده در اسناد به بانک بپردازد.

فعالیت ۳-۴

مراحل دریافت وام را از کسی که از بانک وام دریافت کرده است، بپرسید و به کلاس گزارش دهید.

اسناد اعتباری

بانک‌ها به منظور انجام عملیات اعطای وام و اعتبار، اسناد مختلفی تهیه کرده‌اند تا ضمن ارائه خدمت، در کوتاه‌ترین زمان بتوانند طلب خود را از وام‌گیرنده دریافت کنند. این اسناد قابل انتقال هستند و صاحبان آنها می‌توانند قبل از سررسید، آنها را به دیگران منتقل کنند. برخی از اسنادی که در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری جریان دارند، عبارت‌اند از چک، سفته، برات و اوراق قرضه. این اسناد با توجه به زمان بازپرداختشان در سه گروه طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- اسناد اعتباری دیداری (چک): از آنجا که این اسناد به محض رؤیت بانک و بدون اطلاع قبلی قابل پرداخت هستند، به آنها اسناد دیداری گفته می‌شود. صاحبان این نوع اسناد، مبلغ موردنظر را در وجه خود یا هر کسی که مایل باشند، بر روی سند یادداشت می‌کنند. بانک نیز پس از رؤیت، مبلغ قید شده را به فردی که سند در وجه او صادر شده است پرداخت می‌کند. این سند که به آن چک یا پول تحریری گفته می‌شود، همانند پول نقد در معاملات مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد.^۱

۲- اسناد اعتباری کوتاه مدت: زمان بازپرداخت این دسته از اسناد یک سال یا

۱- اگرچه طبق قانون، چک سند بهادار بدون تاریخ است اما در کشور ما براساس عرف از آن به‌جای سند

اعتباری مدت‌دار نیز استفاده می‌شود.



شماره خزانه دولتی	شماره	جای پرداخت	سررسید
۰۳۹۱۲۲ (سری / ط)			

سفته یا مبلغ یک میلیارد ریال

۰۳۹۱۲۲
(سری / ط)
مبلغ
تاریخ
سررسید
نام بانک
نام متعهد
محل اقامت
محل پرداخت

تاریخ صدور
این سفته منتهی به تاریخ که در تاریخ سررسید در مقابل این سفته به حواله کرد
مبلغ با تمام حروف نوشته شود
نام متعهد
محل اقامت
محل پرداخت

سفته
ذات
مبلغ
یک
میلیارد
ریال

کتر است. سفته و برات از جمله این اسنادند.

سفته: یکی از اسنادی که بانک‌ها در مقابل اعطای وام از وام‌گیرنده درخواست می‌کنند، سفته است. این سند در معاملات بازرگانی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. سفته سندی است که به موجب آن بدهکار متعهد می‌شود مبلغ معینی را در زمان مشخص به طلبکار پرداخت کند. طلبکار پس از دریافت سفته باید آن را تا زمان سررسید نزد خود نگه‌دارد. در صورتی که طلبکار قبل از زمان سررسید سفته به پول آن نیاز پیدا کند، می‌تواند سفته را پشت‌نویسی (ظهرنویسی)^۱ کند و با دریافت مبلغ کمتری، طلب خود را به دیگری انتقال دهد.

برات: برات سند یا حواله‌ای است که از طرف طلبکار صادر می‌شود و به موجب آن، بدهکار مطلع می‌شود که باید مبلغ بدهی خود را در سررسید معین به فردی که طلبکار مشخص می‌کند، پرداخت نماید.

اگر بدهکار وجه بدهی را با امضای خود تأیید کند، برات جنبه قانونی پیدا می‌کند. سفته را می‌توان از بانک‌ها خریداری کرد.

۱- وقتی در پشت سفته نوشته می‌شود «این سند به آقا یا خانم انتقال یافت» عمل ظهرنویسی انجام گرفته است.

فعالیت ۳-۵

از یک برگ سفته و چک رونوشت (کپی) تهیه کنید و نحوه صحیح پرکردن آن را تمرین کنید.

۳- اسناد اعتباری بلندمدت : در مواقعی که دولت یا مؤسسات خصوصی برای رفع مشکلات یا گسترش فعالیت‌های اقتصادی خود به امکانات مالی نیاز پیدا می‌کنند، ممکن است به انتشار اوراق قرضه اقدام نمایند. افراد یا مؤسسات خصوصی با خرید این اوراق، ضمن دریافت بهره در فواصل زمانی مشخص شده، اصل طلب خود را در زمان سررسید دریافت می‌کنند.

بازپرداخت این گونه اسناد، اغلب بیش از یک سال طول می‌کشد. به همین دلیل آنها را جزو اسناد اعتباری بلندمدت قرار می‌دهند.

فعالیت ۳-۶

برخی بانک‌ها به فروش اوراق مشارکت اقدام می‌کنند. شما می‌توانید داوطلبانه در این زمینه گزارشی تهیه کنید و به کلاس ارائه دهید.

فعالیت‌های مختلف بانک‌ها

برخی تصور می‌کنند تنها وظیفه بانک تجهیز و توزیع اعتبارات است؛ در حالی که بانک‌ها فعالیت‌های مهم دیگری نیز انجام می‌دهند.

فعالیت‌های مختلف بانک‌ها به طور کلی عبارت‌اند از :

۱- عملیات اعتباری،

۲- عملیات مالی،

۳- خرید و فروش ارز،

۴- سایر خدمات بانکی.

۱- عملیات اعتباری: بانک‌ها با پذیرش سپرده‌های دیداری، سپرده‌های مدت‌دار و سایر سپرده‌های مردم، منابع لازم برای دادن اعتبار به اشخاص و مؤسسات را جمع‌آوری می‌کنند. تخصیص یا توزیع اعتبارات از مهم‌ترین خدمات بانک‌ها محسوب می‌شود و بر دو نوع است: الف) تخصیص اعتباری کوتاه مدت: اگر فردی، ورق بهاداری مانند سفته یا برات را در اختیار داشته باشد و قبل از زمان سررسید آن به پول احتیاج پیدا کند، می‌تواند آن ورق بهادار را به بانک ارائه کند. بانک نیز مبلغی کمتر از آنچه در سند قید شده است، به او می‌پردازد و اصل مبلغ را در زمان مقرر از بدهکار اصلی دریافت می‌کند. البته این بدهی باید به دلیل انجام امور بازرگانی به وجود آمده باشد و به زمان سررسید سند نیز بیش از ۹۰ روز نمانده باشد. این عمل بانک را تنزیل می‌گویند.

از سوی دیگر، تولیدکنندگان و بازرگانانی که در یک بانک حساب جاری باز کرده‌اند، می‌توانند از آن بانک اعتبار دریافت کنند. در این صورت، بانک دستور پرداخت مبلغی بیش از موجودی آنها را صادر می‌کند.

ب) تخصیص اعتباری بلندمدت: به اعتبارهایی که مدت آنها بیش از یک سال است، اعتبار بلندمدت گفته می‌شود. بانک از محل موجودی سپرده‌های غیردیداری (مدت‌دار) مشتریان و سرمایه اولیه خود، اعتباراتی در اختیار مشتریان قرار می‌دهد. در مواقعی نیز ممکن است خود بانک از همین محل و از طریق ایجاد بنگاه اقتصادی یا خرید سهام سایر بنگاه‌ها به سرمایه‌گذاری اقدام کند.

این نوع اعتبار به دلیل اینکه دریافت‌کنندگان معمولاً آن را در زمینه‌های تولیدی یا بازرگانی به کار می‌گیرند، اهمیت زیادی دارد.

۲- عملیات مالی: بانک‌های تخصصی به منظور کسب سود، اوراق قرضه‌ای را که دولت یا مؤسسات اعتباری منتشر کرده است، خریداری می‌کنند. آن‌گاه این اوراق را به مبلغی بیش از مبلغ خرید به سپرده‌گذاران خود می‌فروشند. این فعالیت بانک را عملیات

مالی می گویند.

۳- خرید و فروش ارز: یکی دیگر از خدماتی که بانک‌ها انجام می‌دهند، خرید و فروش و تبدیل پول کشورهای مختلف است. بانک‌ها با انجام دادن این کار نیاز افرادی را که می‌خواهند به کشورهای دیگر سفر کنند، اتباع کشورهای دیگر و بازرگانانی را که برای خرید کالاهای کشورهای دیگر ناچار از پرداخت ارز هستند، رفع می‌کنند. آنها در مقابل این فعالیت خود کارمزد دریافت می‌دارند.



۴- سایر خدمات بانکی: بانک‌ها علاوه بر خدمات ذکر شده، فعالیت‌های دیگری نیز انجام می‌دهند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

- نقل و انتقال وجوه در داخل کشور،
- وصول مطالبات اسنادی و سود سهام مشتریان و واریز به حساب آنها،
- پرداخت بدهی مشتریان در صورت درخواست آنها،
- قبول امانات و نگهداری سهام و اوراق بهادار و اشیای قیمتی مشتریان،
- انجام وظیفه قیمومت، وصایت و وکالت برای مشتریان طبق مقررات مربوط.

نظام بانگی بدون ربا

بر اساس قوانین اسلامی، هر نوع دریافت پول اضافی از وام گیرنده ربا تلقی می شود و حرام است. بر این اساس، مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۲ قانون عملیات بانکی بدون ربا را تصویب کرد و از سال ۱۳۶۳ آن را به اجرا درآورد. طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک های فعال در جمهوری اسلامی در قبال تسهیلات اعطایی به مشتریان حق دریافت هرگونه مبلغ نقدی یا جنسی را که از قبل تعیین شده باشد، ندارند.

این بانک ها درآمد خود را از طریق سرمایه گذاری مستقیم در طرح های تولیدی و عمرانی کسب می کنند. علاوه بر این، تحت یازده عقد اسلامی^۱ مجاز نیز می توانند به

۱- در زیر عقود اسلامی را به اختصار توضیح می دهیم.

۱- **قرض الحسنه**: قراردادی است که در آن یکی از طرفین قرارداد (در اینجا بانک) مقدار معینی از مال خود را در زمان حال به دیگری (در اینجا مشتری بانک) واگذار می کند. در مقابل، قرض گیرنده متعهد می شود که عین مال یا قیمت آن را در زمان معین بازپس دهد.

۲- **مضاربه**: قراردادی است که به موجب آن، بانک سرمایه را تأمین می کند و طرف دیگر با آن به تجارت می پردازد. در نهایت، سود حاصل از سرمایه بین بانک و طرف دیگر تقسیم می شود.

۳- **مشارکت مدنی**: قراردادی بازرگانی است که به موجب آن دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی (از جمله بانک) سرمایه نقدی یا جنسی خود را به شکل مشاع و به منظور ایجاد سود در هم می آمیزند.

۴- **مشارکت حقوقی**: قراردادی است که طی آن بانک قسمتی از سرمایه شرکت های سهامی جدید را تأمین یا قسمتی از سهام شرکت های سهامی موجود را خریداری می کند و از این طریق در سود آنها شریک می شود.

۵- **فروش اقساطی**: بانک ها بنا به تقاضای کتبی مشتریان خود، ماشین آلات و تأسیساتی را که عمر مفید آنها بیش از یک سال است، خریداری می کنند و به صورت قسطی به مشتریان می فروشند.

۶- **معاملات سلف**: بانک محصولات تولیدی آینده بنگاه ها را پیش خرید می کند.

۷- **اجاره به شرط تملیک**: طبق این قرارداد، بانک مورد اجاره را تهیه می کند و در اختیار مشتری (مستأجر) قرار می دهد. در صورتی که مستأجر به تعهدات خود عمل کند و اقساط خود را تأدیه نماید، در پایان مدت اجاره، مالک عین مال مورد اجاره می شود.

۸- **جعاله**: طبق قرارداد، کارفرما تعهد می کند در قبال عمل مشخص کارگزار یا عامل، اجرت معینی به او بپردازد.

۹- **مزارعه**: طبق این قرارداد، بانک زمین مشخصی را برای مدت معین در اختیار طرف دیگر قرار می دهد تا در آن کشاورزی کند. در نهایت، سود حاصل بین دو طرف تقسیم می شود.

اشخاص تسهیلات مالی اعطا کنند و از این طریق به طور غیرمستقیم در سرمایه گذاری ها شرکت جویند. این عقود مجاز عبارت اند از :

- | | | |
|-----------------------|----------------|------------------|
| ۱- قرض الحسنه | ۲- مضاربه | ۳- مشارکت مدنی |
| ۴- مشارکت حقوقی | ۵- فروش اقساطی | ۶- معاملات سَلَف |
| ۷- اجاره به شرط تملیک | ۸- جعاله | ۹- مزارعه |
| ۱۰- مساقات | ۱۱- خرید دین | |

بانک مرکزی

میزان موفقیت بانک ها - به خصوص بانک های تجاری - به میزان خدمات آنها، تعداد مشتریان و میزان سپرده های مردم نزد بانک بستگی دارد. هر قدر بانک بتواند سپرده های بیشتری را جذب کند و میزان اعتبارات خود را افزایش دهد، به سود بیشتری دست می یابد. اگرچه اعطای وام برای بانک های تجاری یکی از راه های کسب سود است اما افزایش بی رویه و عدم کنترل آن در اقتصاد کشور آثار مخربی برجای می گذارد.



فرض کنید بانک ها شروع به وام دادن کنند؛ در صورتی که حجم پول موجود برای انجام معاملات کافی باشد. در این شرایط، اعطای وام توسط بانک ها پول در گردش را افزایش می دهد و زمینه بروز تورم را فراهم می آورد.

۱۰- مساقات: قراردادی است میان صاحب باغ و دیگری که به ازای دریافت مقداری از محصول، کار نگهداری از باغ و برداشت را انجام می دهد.

۱۱- خرید دین: طبق این قرارداد، بانک ها می توانند اسناد و اوراق تجاری متعلق به واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی را تنزیل کنند.

برای جلوگیری از این پیامد منفی، یک سیستم نظارتی مورد نیاز است که ضمن آگاهی از اوضاع اقتصادی کشور، قدرت لازم برای کنترل اعمال بانک‌ها را نیز داشته باشد. بانک مرکزی با ایجاد سیستم خاص کنترل، سیاست‌های خود را از طریق سیاست‌های پولی متناسب با شرایط اقتصادی کشور اعمال می‌کند و بانک‌ها را در جهت ارائه خدمت و هماهنگی با اقتصاد به فعالیت وامی دارد.

این بانک مسئولیت کنترل شبکه بانکی و اداره سیاست پولی را با هدف حفظ ثبات پولی کشور برعهده دارد.

بانک مرکزی در عین حال وظایف و مسئولیت‌های مهم دیگری را به شرح زیر عهده‌دار است:

وظایف بانک مرکزی

- انتشار اسکناس و تنظیم حجم پول در گردش،
- نگهداری فلزات گران‌بها و ارزهای متعلق به دولت،
- نگهداری ذخایر قانونی و موجودی نقدی بانک‌های تجاری،
- ایجاد امکانات اعتباری برای بانک‌های تجاری،
- انجام دادن عملیات تصفیه حساب بین بانک‌ها،
- صندوقداری، نمایندگی مالی و انجام دادن عملیات بانکی دولت،
- اجرای سیاست پولی و کنترل حجم اعتبارات.

پرسش

- ۱- در عملیات بانکی مفهوم اعتبار چیست؟
- ۲- اسناد اعتباری کوتاه مدت و بلند مدت چه تفاوتی دارند؟
- ۳- بانک‌ها چه خدماتی را به مشتریان خود ارائه می‌دهند؟
- ۴- ظهر نویسی چیست؟
- ۵- شرایط تنزیل کردن اسناد اعتباری را بیان کنید.
- ۶- منظور از عملیات مالی بانک‌ها چیست؟
- ۷- بانک‌ها با خرید و فروش ارز، نیازهای چه افرادی را برطرف می‌کنند؟
- ۸- در نظام بانکی بدون ربا، بانک‌ها چگونه در آمد کسب می‌کنند؟
- ۹- بانک مرکزی چگونه بر فعالیت بانک‌ها نظارت می‌کند؟